

Annyit beszéltek nálunk az abszurd irodalomról és ezzel kapcsolatban Kafkáról, hogy reggelre meg is született néhány tucat Kafka-utánzó prózaíró, akik aztán ki is múltak a „titok” megfejtésével, azaz abban a pillanatban, amikor kiderült, hogy az abszurdon kívül másvalaminek is lennie kell a műben, s ez a valami nem egyéb, mint az, amit mi tartalomnak szoktunk nevezni. Megmaradt azonban egy Kafka-félelem, melynek értelmes vagy értelmetlen jelei állandóan felvillantak. Vasile Rebreanu rövidlélegzetű prózáit például lejáratták, Kafka-utánzatoknak nevezték, mert van bennük egy bizonyos abszurd természetű szimbolizmus. Mennyire hamis és ártalmas lehet az ilyenfajta megállapítás! Ugyanis ezeknek a *ráolvasásoknak* (vagy inkább prózaverseknek) az élő megfelelőit megtaláljuk a román folklórban. Hogy mostmár a „papírravetés” a karkai eljárást juttatja eszünkbe, ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy ezzel a ráolvasó eljárással kitűnően kifejezhető egy bizonyos — szervesen nemzeti — tartalom. Ez ugyanaz, amit Camil Petrescu is megtett, és nemrég Nicolae Breban is, megtalálva önmaga kifejezésének lehetőségét a prousti víziókban. A *Călăul cel bun* című Vasile Rebreanu-regény kimondottan a román mese elbeszélés-módját követi, tiszta és mély tartalmat közöl, túl minden erőszakolt formaújításon.

Mai prózánk további fejlődése az értékes nemzeti hagyományok folytatását jelenti, valamint az érzékeny antennákkal való állandó tájékozódást, és mindannak a befogadását, ami új és életképes. Mert ez a magyarázata olyan prózaíróink kiteljesedésének is, mint Marin Preda, Eugen Barbu, Zaharia Stancu, D. R. Popescu vagy Ștefan Bănuțescu; akiknek a művészetét külföldön is értékelik, mert sűrített és mély nemzeti tartalmat fejeznek ki modern formában, mert nyílt bátorsággal taglalják mai emberi valóságunk égető kérdéseit.

DÁVID GYULA

Lehetőségeink az összehasonlító irodalomtudományban

Nem egyszerűen az irodalmi divat, hanem a jelenségek magasabb szintézisbe foglalásának napjainkban megnyilvánuló általános igénye az, ami az utóbbi időkben egyre növekvő érdeklődés tárgyává teszi az irodalomtudomány egy viszonylag nem is olyan régi ágát, az összehasonlító irodalomtörténetet. Hazai viszonylatban is megnyilvánuló jelenségről van szó, amely egyrészt abban jut kifejezésre, hogy e tudományág fejlődését jelző eseményekre (konferenciák, kongresszusok, viták) a szakembereken kívül általában az irodalom dolgai iránt érdeklődő szélesebb körök is felfigyelnek, másrészt abban, hogy az irodalomtörténetírásban — részlettanulmányokban és összefoglaló jellegű művekben egyaránt — egyre tudatosabban jelentkezik az összehasonlító irodalomtudomány alapjául szolgáló *elv* fontosságának a felismerése. Nem is beszélve az egyre növekvő számú, kifejezetten összehasonlító irodalomtörténeti tárgyú tanul-

mányokról; a nemzeti irodalom tárgykörébe eső jelenségeket, írói életműveket is egyre inkább igyekeznek a kutatók az egyetemes irodalmi jelenségekhez mérni, sajátosságaikat egy nagyobb jelenségkomplexumra is kitekintve vizsgálni.

E viszonylag új, bár nem éppen mai keletkezésű tudományág születése a polgári átalakulással együttjáró egyetemesebb emberi látókörre törekvés egyik jelensége volt. A „világirodalom“ goethei megfogalmazása, igaz, megelőzte néhány évtizeddel magának az irodalomtudományi ágának a születését, de lényegében mindkettő kifejezője volt a feudális, regionális elzárkózottság szertefoszlásának, az egész emberiséget átfogni, igényelő polgári világszemléletnek. Az irodalmi jelenségek nyelvi határon túli kapcsolatai persze lényegében egyidősek magával az irodalommal, de ez összefüggések és kapcsolatok irodalomtörténeti vizsgálata, tudatosítása alig százegynéhány éves. Ki kellett alakulniok a nemzeti kultúráknak, végbe kellett mennie a differenciálódás folyamatának ahhoz, hogy az irodalomtudomány céltudatosan forduljon — mintegy a kizárólagosságot és elkülönülést hirdető nacionalizmus ellenhatásaként — az egyetemes irodalomnak ama jelenségei, csomópontjai felé, amelyek e — már virágzó — nemzeti kultúrákat összekapcsolják, értékeiket belehelyezik az emberi kultúra egyetemes összefüggéseibe.

Ez a térhódítás tulajdonképpen sokkal szélesebb rétegekben is végbement. Maga az irodalom egy-egy nép mind szélesebb rétegeit hódította meg, s míg korábban, a latinnyelvűség századaiban természetszerű jelenség volt a humanista kultúra egyetemessége, a nemzeti nyelvek térhódításával az egyetemesség-igény új módon nyilvánult meg: az olvasótábor nem csupán saját nemzeti irodalmának közönségévé sorakozott fel, hanem magáévá kívánta tenni — most már fordításokon keresztül — saját kora és a múlt egyetemes irodalmi értékeit is. Az egyes eszmei-művészi irányzatok — különösen a nemzeti irodalom zsenge korában — a külföld alkotásaival vívták meg a maguk harcát, s az olvasó mind ezeknek, mind amazoknak a műveit kereste, rajongott értük, olyannyira, hogy tudatában a hazai és világirodalmi nevek elválaszthatatlanul összekapcsolódtak, még mielőtt az irodalomtudomány e kapcsolatok tudományos vizsgálatára részleteiben vállalkozott volna.

Az irodalmi tudat táguló körei különös, de a nacionalizmus korát ismerve nagyon is érthető módon, legutoljára érték el közvetlen környezetünket. Nálunk az olvasót, tömegméretekben, lényegében a szocializmus ismertette meg az együttélő és szomszédos népek kultúrájával, irodalmával, korrigálva a korábban esetleg körvonalazódó téves képet, kiegészítve a hatalmas hiányokat. A román, cseh, szlovák, jugoszláv irodalmak átfogó képét magyarul a felszabadulás utáni évtizedeknek köszönhetjük, s e folyamat méreteit talán az érzékelteti a legjobban, hogy az utóbbi években magyar nyelven már több kelet-európai nép irodalomtörténetének megjelenése is elkövetkezett.*

Ugyanezt az utat járta meg maga az összehasonlító irodalomtudomány is. A nemzeti és az egyetemes kultúra dialektikus összefüggései-

* Kovács Endre: A lengyel irodalom története (1960). Pálffy Endre: A román irodalom története (1961), Sziklay László: A szlovák irodalom története (1962), Csuka Zoltán: A jugoszláv népek irodalmának története (1963), Szalatnai Rezső: A cseh irodalom története (1964), Szalatnai Rezső: A szlovák irodalom története (1964), Juhász Péter—Sipos István: A bolgár irodalom története (1966).

nek felismerése szükségszerű feltétele volt annak, hogy területei újkörvonalazódjanak, hogy az összehasonlító irodalomtörténeti vizsgáldásban az egyes irodalmak ne a nyelvüket beszélők száma szerint, hanem ama döntő kritérium szerint foglalják el helyüket, hogy mennyire és milyen módon sikerült az egyetemes irodalom nagy áramához a maguk egyéniségével hozzájárulni, hogy miként sikerült az egyetemes irodalmi fejlődéssel kapcsolatban kibontakozva új meg új minőségi szinteken fejteni ki saját nemzeti egyéniségüket.

A kelet-európai irodalmak számára ezenkívül van ennek a vizsgálódásnak egy közvetlenebb, a tudományos értéken túlmutató jelentősége is: egymás múltjának — az irodalmon keresztül — alaposabb és igazabb megismerésére nevel. Az összehasonlító irodalomtudomány iránti érdeklődés így annak mértéke is, hogy mennyire tudatosan és felelősen műveli az irodalom a maga feladatát a népek kölcsönös megismerésének, megértésének és megbecsülésének útján.

Mi a magyar irodalom helyzete ebben az egyetemes irodalmi összefüggésben?

A magyar irodalom és a nagy európai irodalmak kapcsolataival s azok kutatásával nem kell részletesebben foglalkoznunk. Ismert tény, hogy e kapcsolatok vizsgálata, az ösztönzések, rokonvonások feltárása nélkül jóformán egyetlen korszakához, egyetlen jelenségéhez sem lehet közeledni, egyetlen jelentős írói életművet sem lehet csak önmagából, a magyar irodalomra leszűkített szemlélettel megmagyarázni. Szeretnénk viszont utalni a jelenség másik oldalára, általában a „kis“ irodalmakkal való kapcsolatok összehasonlító vizsgálatának jelentőségére a „nagy“ irodalmak oldaláról nézve. „A legjellemzőbb műveket — szögezte le már néhány évtizeddel ezelőtt az összehasonlító irodalomtudomány nagytekintélyű tudósa, Paul van Tieghem — nem kell csupán a vezető irodalmakban keresnünk, hanem szemügyre kell vennünk azokat is, amelyeknek ragyogása mérsékeltebb volt. Döntő tény ez, és nagy fontosságot tulajdonít neki az általános irodalomtörténet, azért, hogy a kép, amelyet ad, minél teljesebb legyen. Semmi sem lehet tanulságosabb, mint ha Belgiumban, Svájcban, a holland, a magyar vagy a svéd irodalomban találjuk fel azokat a tendenciákat, amelyek a nagyon nagy népek irodalmából legfeljebb csak egyik-másiknál fedezhetők fel. Látóköriünk e kiszélesítésével a tényeket jobban megérthetjük, az egyes árnyalatokat világosabban láthatjuk“ (*Literatura comparatā*. 1967. 166).

S ha a „vezető irodalmak“ bizonyos jelenségeinek tisztázásához szükséges ez az összehasonlító művelet, a „mérsékeltebb ragyogású“ irodalmak számára annak eredményei nélkülözhetetlenek saját egyéniségének meghatározása szempontjából is. Az egyetemes irodalom egyik vagy másik áramlata ugyanis nem pusztá tükröképet hoz létre a mi „mérsékeltebb ragyogású“ irodalmainkban, hanem azok mindegyike egyéni arculatot kap, s az áthasonlító folyamat — valamint az annak eredményeként létrejött egyedi képlet — minden egyes esetben a nemzeti irodalom egyéniségének lényegi vonásait gazdagítja. Ebben az összefüggésben hangsúlyozza Alexandru Dima egyik, épp a román irodalom nemzeti jellegét vizsgáló tanulmányában, összegezésésként: „Nyilvánvaló, hogy az említettek közül egyes vonások megtalálhatók más népek irodalmában is, ezért szükség van arra, hogy az összehasonlító módszer széles körű al-

kalmazása révén elvégezzük az individualizálás műveletét, a szomszédos népek irodalmától való elkülönítést éppen úgy, mint a távolabbiakétól, különösen a latin népekétől. Ezáltal újabb árnyalatok és hangsúlyok válnak megjelölhetővé, s ezekkel még jobban körülírható nemzeti sajátosságunk... Csak az *összehasonlító módszer* kitartó és következetes alkalmazásával lehet meghatározni valamely irodalom saját vonásait" (*Conceptul de literatură universală și comparată*, 1967. 208).

A magyar irodalom történelmi és földrajzi helyzeténél fogva évszázados kapcsolatban állott a román, a szlovák, a cseh, a szerb-horvát — sőt a lengyel és a bolgár — irodalommal. Ezt a kapcsolatot még erősítette és még sokrétűbbé tette az a tény, hogy közös államkeretben élve, immár fél évszázados hagyományra visszatekintő romániai, csehszlovákiai és jugoszláviai magyar irodalom alakult ki, amelynek írói, költői nem csupán és nem egyszerűen csak tolmácsolói lettek magyar nyelven a román, a cseh, a szlovák, a délszláv népek irodalmának, hanem ugyanakkor szerves részeivé váltak az egész romániai, csehszlovákiai, jugoszláviai irodalomnak is. Igen messze vezetne annak elemzése, hogy ez a helyzet mennyire és milyen irányban formálta a romániai, a csehszlovákiai vagy a jugoszláviai magyar irodalmat. Az irodalomtudománynak viszont, ebből a helyzetből következően, sajátos feladata e kapcsolatok tudományos feltárása, formáinak elemzése, mégpedig konkrétan, az adott irodalmak kétoldali kapcsolataiban. A kialakuló szocialista kultúra a romániai magyar irodalom esetében nemcsak lehetővé, hanem kötelezővé is teszi a felszabadulás előtti évtizedek úttörő kezdeményezéseinek vagy egyéni és szórványos vállalkozásainak folytatását, eredményeinek napjaink irodalomkutató munkájába való beillesztését.

A kelet-európai irodalomtudományban ez a fajta tudományos munka sohasem volt pusztán érdeklődés vagy kuriózumkeresés. Azok az írók, irodalmárok, akik a múltban egymás értékeit ismertették, fordították, vagy akik az irodalmi kapcsolatokat, közös vonásokat tárták fel, valójában a népeinket elválasztó és szembeállító nemzeti gyűlölködés és sovinizmus ellen foglaltak állást. Soraikban vannak nagy nevek, s vannak olyanok is, akik saját irodalmuk történetében csak szerényebb helyet foglaltak el. Kapcsolataink történetének területén emléküik és művük felelevenítésre, megbecsülésre vár.

A hazai magyar irodalomtörténészek munkakörét, kutatási területét a tudományos kutatáshoz szükséges és elengedhetetlen feltételek szabják ki. A magyar és a román irodalom kapcsolatainak, párhuzamainak kutatása az a terület, amelyen számunkra a legkedvezőbb kutatási körülményekhez szükséges dokumentációs lehetőségek adva vannak — olyan lehetőségek, amelyek külföldi kutató számára csak nagy nehézséggel és hézagosan pótolhatók —, megvan a nyelv és az irodalom alapos ismeretének lehetősége is, valamint a román kutatókkal való közvetlen és gyümölcsöző együttműködés adottsága. Mindezek birtokában a román—magyar irodalmi kapcsolatok vizsgálatának területén a hazai kutatóké a döntő szó. Természetesen ez a munka nem lehet eredményes anélkül, hogy ne ismernők a magyar és a román összehasonlító irodalomtudomány olyan eredményeit, amelyek a magyar és a román irodalom világ-irodalmi összefüggéseit kutatják. Nem mondhatunk le azoknak a tudományos eredményeknek az ismeretéről, amelyek a más kelet-európai népek

irodalmával való kapcsolatokat tárják fel, amelyek az egyetemes irodalmi fejlődés egy-egy vonatkozását, jelenségét más kelet-európai irodalmak részletekbe menő összehasonlító vizsgálata alapján elemzik.*

Az összehasonlító irodalomtörténetírás a jelenségek rendkívül sok formáját öleli fel, s ennél fogva témái, területei is sokféleké lehetnek. Következő számbavételük célja éppen ezért korántsem lehet a teljesség, hanem néhány terület vizsgálata csupán, az eredmények további hasznosítása érdekében.

A legkedveltebb s eddig a kutatás feltételei számára adott feltételek miatt is leginkább művelt téma: egy-egy író művének végigkísérése, magyar íróké a román, román íróké a magyar irodalomban. Nyilvánvaló, érdekes felelni arra a kérdésre is: kik és mikor fordították, milyen művein keresztül ismertették meg románul Petőfit, Aranyt, Adyt, magyarul Eminescut, Sadoveanut, Rebreanut, Arghezit? Az ilyen — sokszor nem kevés fáradsággal készült — áttekintések létjogosultsága, különösen Domokos Sámuel bibliográfiájának elkészültéig (s a magyar irodalom román nyelvű útját illetően az igen szükséges iker-kötet megjelenéséig) érthető volt, megjelenésük, még kritikailag megállapított fogyatékságaik ellenére is, hasznos volt. De a kutatonak egyre inkább feleletet kell adnia valamely író megtett útjával kapcsolatban is a további kérdésekre, a jelenség mögött fel kell tárnia az elterjedtség, az érdeklődés (vagy érdektelenség) mélyebben fekvő okait, s a vizsgálódásnak sokszor túl kell lépnie magának az adott írónak a problematikáján, hiszen az összefüggések a két irodalom kapcsolatainak, párhuzamosságainak mélyebb rétegeibe is elvezetnek. Petőfi román fordítói között például nem véletlenül találkozunk St. O. Iosif névvel, aki Petőfi népi táj- és életképeire saját költészetének rokonságánál fogva tud olyan érzékenyen reagálni, vagy Octavian Gogával, akit a nemzeti jogokért vívott harc közepette a magyar költő forradalmisága ihlet meg. Arany János útját követve is megtaláljuk az okait annak, hogy nagyobb számú román fordítása épp a két világháború között jelentkezik, mégpedig annak a Teodor Murășanunak a köréből, aki *Pagini literare* címmel Tordán a magyar irodalom iránt is érdeklődő, azt közvetítő lapot ad ki, s e lap írói között egy haladó tartalmú, sovinizmussal szembeszegülő népiesség (a „populizmus“) megteremtésén fáradozik. Ugyancsak ebbe a témátípusba sorolhatnók az olyan tanulmányokat is, amelyek — mint A. P. Todornak a felszabadulás előtti években megjelent tanulmánya (*Jósika Miklós és a románság*) — egy író művét a másik nép abban tükröződő képe alapján vizsgálják. Mind a magyar, mind a román irodalom témák sorát kínálja ebben a vonatkozásban.

Érdekes, a magyar és román irodalom további összefüggéseire mutató lehet az olyan tanulmány, amelynek szerzője azon írók, költők összevetésére vállalkozik, akik között semmi kapcsolat nem volt, de akiknek műve a hasonló fejlődési körülmények következtében számos rokonvonalat mutat. Az eszmei és tematikai rokonság, adott írók esetében, koruk

* Tudor Vianu, Al. Dima, N. I. Popa és Liviu Rusu mellett számos, a fiatalabb nemzedékhez tartozó román irodalomtörténész tanulmányai jelennek meg a *Studii și cercetări de teorie și istorie literară*, a *Limba și literatura*, a *Romanoslavica*, a *Secolul 20* hasábjain. Magyar vonatkozásban itt a *Tanulmányok a csehszlovák-magyar irodalmi kapcsolatok történetéből* című kötetre (Budapest, 1965) utalnánk.

társadalmi-történelmi problémáinak közösségére s megválaszolásuk azonos módjára vezet, a művészi eszközök és eljárások rokonsága pedig művészetük közös vagy rokon forrásvidékeire, lehetőséget adva ugyanakkor egyéniségük még gazdagabb elemzésére. Arany János és George Coşbuc kapcsolatát az irodalomtörténet nem tudja kimutatni. Aranynak voltak román költő-ismerősei, valószínűleg tudott románul, s ismerte is a román népköltészetet. Coşbuc diákként ismerkedett meg a magyar irodalommal, fordított is Petőfitől. Arannyal való összevetése mégis számos értékes megállapítást kínál a két költő korát, a néphez való viszonyukat, irodalmi nézeteiket, egyéniségüket, irodalmi érdeklődésüket illetően. Hasonlóképpen semmiféle személyes kapcsolat nem volt Titu Maiorescu és Gyulai Pál között. A két irodalom múlt századi nagy kritikusanak életművét összevető Pálffy Endre azonban a *Filológiai Közönyben* megjelent tanulmányában olyan hasonlóságokat hoz felszínre, amelyek nem lehetnek véletlenek, amelyek a forradalom utáni korszak román és magyar valóságában gyökereznek, bár a maguk harcát sok tekintetben más-más fegyverekkel vívják meg. A rokonságot sok esetben nem a jelenségek azonossága, hanem eltérő jelenségek fejlődéstörténeti funkciójának közössége vagy rokonsága adja, s az ilyen, különbségekben mutatkozó azonosságok, miközben egyrészt közelebb visznek az irodalmi folyamat jelenségeinek megértéséhez, nemhogy szétválasztó, hanem ellenkezőleg, összekötő kapcsolatok lehetnek a két irodalom között.

Különösen fontos az összehasonlító vizsgálat az irodalmi áramlatok, irányzatok tanulmányozásában. A nagy európai áramlatoktól eltérően viszont több kelet-európai irodalom fejlődéséhez hasonló módon, az ottani jelenségek nálunk viszonylagos lemaradással, időbeni eltolódással jelentkeznek, s ugyanakkor a hazai feltételek között tartalmukban, tendenciájukban is módosulást szenvednek. A nemzeti és állami függetlenség hiányának következménye volt az irodalomnak ez a lemaradása, bizonyos korszakok teljes kiesése vagy átalakulása. A X—XIII. században virágzó bolgár egyházi irodalomra az öt évszázados török hódoltság következik, a magasabb művelődés teljes megbénításával. A szerb-horvát és a román irodalomban a török uralom szintén érezteti hatását, s az már közös sajátság, hogy ezekben az évszázadokban a teljesen hiányzó vagy alig lélegző írott irodalom következtében a népköltészet válik a nemzeti és társadalmi törekvések kifejezőjévé, a török hatalom hanyatlása után pedig az írott irodalom, a műköltészet — Nyugaton ismeretlen mérvű — ihletőjévé. Ebben a nemzeti ébredési időszakban különben átfogalmazódnak a polgári átalakulás politikai és irodalmi jelszavai is, mégpedig rendkívül sok rokonvonást mutatva, s e vonások tanulmányozása annál is inkább figyelmet érdemel, mert azok a kiéleződő nemzeti ellentétek között is megannyi szállal kapcsolják össze a kelet-európai irodalmakat. Az ilyen típusú tanulmányokhoz már fokozottabb mértékben szükséges az egész kelet-európai komplexum irodalmi fejlődésének ismerete, de az egyes korszakok, irányzatok román és magyar irodalmának külön összevetése a nagyobb szintézisek számára épp a konkrét elemzés miatt lehet értékes.

A polgári nacionalizmus korában különösen figyelemre méltók azok a törekvések, amelyek épp e történelmi közösség, valamint az elnyomás elleni közös harc szükségességének felismerésével, tudatosan és tervsze-

rúen keresték a kapcsolatot a szomszédos és együttélő népek más nemzetiségű haladó erőivel. E kapcsolatkeresés fontos területe az irodalom volt, itt találkoztak sokszor azok is, akiket bizonyos pártpolitikai meggyőzések elválasztottak, vagy szembeállítottak egymással. Művük a polgári forradalmi demokraták elvein épült tovább, s a századfordulótól teljes következetességgel a munkásmozgalom proletár internacionalizmusában kapott szilárd támasztékot, a szocializmusért való harc nemzetközi összefüggésrendszerében. Az irodalmi kapcsolatok, párhuzamok összehasonlító kutatása éppen ezért nem választható el az egyes korszakok politikai történetének vizsgálatától, s még ha e kérdések megoldása nem is az irodalomkutatás feladata, az irodalomtörténet körébe eső tények és képletek vizsgálatával annak értékes és hasznos segítője lehet.

Ezen a valóságtalajon találkozunk az irodalomkutató, sajátos funkcióváltáson átment formában, az egyetemes irodalomtörténet nem egy nagy irányzatával, tendenciájával. Csak néhány találmányra kiragadott példát szeretnénk említeni, a vázlatosság tudatában. A népiesség például Nyugaton a romantika mellékhajtásaként jelentkezik. Innen indul ki a kelet-európai irodalmakban is, csak hogy itt az irodalom-teremtés folyamatának egyik kulcsává válik: önállósulva, mint a magyar vagy részben a szerb-horvát irodalomban a múlt század derekán; egy sajátosan színezett nemzeti romantika keretében maradvány, mint a cseh és a szlovák irodalomban; vagy annak különösen egyéni színezetét adva s végül is önállósulva, mint a román irodalomban (Alecsandri és Eminescu után Coşbuc, Creangă, majd a századforduló utáni népiesség). Ez a népi ihletés pedig — amelynek potenciális tartalmaira előbb már utaltunk — olyan erejű, hogy nemcsak a nemzeti irodalmak megteremtését vagy újrateremtését eredményezi, hanem világirodalmi mértékkel mérhető és sajátos költségeit teremt. A népiesség korát és jelenségeit vizsgálva a magyar és román irodalomban, a kutató számos hasonlósággal, rokonvonással, sőt azonossággal találkozik, nem is beszélve arról, hogy a múlt századi erdélyi román irodalom a két korszak között a tényleges közvetítő szerepét is játssza. A kapcsolat gyökerei mindenesetre mélyebbek, s azok vizsgálata során fény derül a két népiesség rokon eredőire a hazai társadalom valóságában és az egész nemzedék előtt álló feladatokban, felszínre kerülnek az európai népies érdeklődés felé vezető közös szálaik, kapcsolataik a 48-as nemzedék forradalmi ideológiájával.

Ugyanilyen rokon-vonások fedezhetők fel a román és a magyar irodalom modern irodalmi irányzatai között is. Közös, hogy a modern törekvéseknek itt is, ott is meg kell vívniuk a maguk elkeseredett harcát az irodalmi konzervativizmussal, sőt a román irodalomban a sãmánatorizmus ellen is, eltérően például a szlovák irodalomtól, ahol — lévén, hogy a szlovák társadalmon belül a nemzeti elnyomatás következtében nem fejlődik ki olyan mértékben a belső osztálytagozódás — a modernnek a nemzeti-romantikus irodalom folytatóiként állnak sorompóba, s azok jóakarató támogatását is élvezik (lásd Csukás István *A Nyugat lírikusai és a modern szlovák líra* című tanulmányát). A magyar és román irodalom modern törekvéseit vizsgálva személyes kapcsolatokról is tudunk (Emil Isac viszonya a *Nyugat* köréhez), a modern magyar irodalom, elsősorban Ady, 1909-től kezdve már románul is megszólal, az első világháború után pedig igen hamar, mindkét részről egymást követik a fordítások

(Justin Ilieșu kötetében Babits és Kosztolányi mellett Oláh Gábor és Szép Ernő, az *Adevărul literar și artistic* 1922—23-as évfolyamaiban Babits mellett Krúdy és Karinthy is, magyarul pedig Keresztúry Sándor 1922-ben és Fekete Tivadar 1924-ben megjelent fordításgyűjteményei mellett Franyó Zoltán, Áprily Lajos, Révai Károly, Szemlér Ferenc, Dsida Jenő, Gáldi László, Salamon Ernő és mások mutatják be Arghezi, Bacovia, Blaga, Eftimiu, Macedonski, Minulescu, Isac, Pillat költeményeit).

Ezek a kapcsolatok még mélyebb összefüggések felé vezetnek. A modern román irodalom tolmácsolói közül sokan a modern magyar költőnemzedék legkiválóbbjai, s így a fordítás és közvetítés nemcsak ebben a kézenfekvő formában vizsgálható, hanem mint a két irodalom modern írónemzedékének közelítője is. Olyan jelenségekről van szó, amelyek már az eredeti alkotásokat termékenyítik, hiszen maga a két világháború közötti romániai magyar irodalom a romániai valóság talaján, a román kultúrával való szoros kapcsolatban formálódott, magával hozva ugyanakkor a maga irodalmi hagyományait, a magyar vers és a magyar próza évszázados örökségét. A romániai magyar irodalom ötven évének egyik izgalmas kérdése lenne ennek a kölcsönhatásnak az elemzése s annak feltárása: mit hasznosított az elmúlt évtizedek szoros kapcsolataiból, hogyan épültek bele ennek a kapcsolatnak a művészi summái a magyar irodalom egészébe.

Az összehasonlító vizsgálódás eredményei nem lebecsülendők esztétikai, irodalomelméleti vonatkozásaikban sem. Minden áramlat irodalomként más és más arculattal, egyéni jegyekkel felruházottan jelentkezik, a kapott ösztönzéseket saját irodalmi örökségének megfelelően és saját társadalmi-történelmi valóságának szükségletére formálja, s e változó képmások vizsgálata nemcsak azért fontos, mert feltárja a nemzeti hagyomány áthasonlító erejét, nemcsak azért, mert segít megközelíteni saját egyéniségének pontosabb meghatározását, hanem azért is, mert egyetemes irodalmi vonatkozásban lehetővé teszi az egyes jelenségek árnyaltabb meghatározását. Néhány évvel ezelőtt Tudor Vianu erre a vonatkozásra is kitért az irodalmi fogalmak kialakulásáról és átalakulásáról írott érdekes tanulmányában, s újabban Adrian Marino tanulmánya az irodalmi avantgardról (*Iașul literar*, 1967. 7—8.) konkrét példát is szolgáltatott rá, felmérve az avantgard világirodalmi sokoldalúságát. Ugyanez vonatkozik a műfajok, versformák összehasonlító vizsgálatára is, s ezen a téren a magyar és a román irodalom összehasonlítója számos adalékkal gazdagíthatja a képet. (Gáldi Lászlónak a román verstörténet korszakairól írott összefoglaló tanulmánya rendkívül gazdag az ilyen vonatkozású megfigyelésekben.)

Maguk az irodalmi jelenségek sokrétűségükkel a vizsgáldást is rendkívül sokrétűvé teszik. Még egy egyszerű, csak egy író külföldi sikerét végigkísérő tanulmány is mellékproblémák sorát veti fel, az átfogóbb összehasonlító vizsgálat pedig nem nélkülözheti a szerteágazó kutatásokat, ha nem is a Sötér István felvázolta komplex összehasonlító kutatás kereteiig menően (mennyi részletproblémát kell addig csupán egy irodalom összefüggéseiben tisztázni), de legalább a vizsgált jelenséghez tartozó összefüggések felgöngyöltésének igényével.

*

Problémákat felvetni, feladatokat körvonalazni, általános és általánosságokba vesző képet adni az összehasonlító irodalomtörténetről, feladatairól és lehetőségeiről, mindez talán nem is olyan nehéz dolog. A kutatásnak azonban, amíg az összképhez eljut, a részlettanulmányok sorát kell elvégeznie, és szintéziseiben konkrét anyagra kell támaszkodnia, hiszen megállapításai csak így válnak hitelt érdemlő és a továbbiakban valóban hasznosítható eredményekké. Mindössze kísérletet tettünk ezzel a valóban időszerű tudományággal kapcsolatban néhány részletmegfigyelés, egyéni eredmény továbbgondolására, összefüggésének keresésére. Kutatókra és talán nemzedékekre van szükség, amíg a kép minden részletében hitelt érdemlően összeáll, de saját területünkön a lehetőségek adva vannak, s a mi munkánkat nekünk magunknak kell elvégeznünk.

CSEHI GYULA

A harmadik orosz óriás

1911-ben Makszim Gorkij cikket írt a párizsi *La Revue* című folyóiratnak. Rövid vallomást arról, hogy miért csodálja Balzacot. Csodálata Balzac iránt mély és őszinte volt; alapos ismereten: Balzac egész oroszra fordított művének ismételt olvasásán alapult. De cikkének az orosz proletáriró irodalmon kívüli feladatot is szánt. Mint az 1905-ös forradalom nem hivatalos követe diplomáciai missziót teljesített: 1789 és 1871 Franciaországát, a jakobinusok és a kommünárok Franciaországát kellett mozgósítania a bankok és a pénzes harisnyák Franciaországa ellen, amely aranyfrank milliárdokkal támogatta szövetségesét, a forradalmak megtépázta cári Oroszországot. A „rend és nyugalom“ helyreállításához a klasszikus eszközök — a börtön, száműzetés, akasztófa és a fekete szék — mellett a cárnak francia kölcsönökre is szüksége volt.

„Shakespeare, Balzac, Tolsztoj — számomra három emlékmű, amelyet az emberiség emelt önmagának“ — írja cikkében Gorkij. „Balzac nélkül kevésbé érteném Franciaországot, azt az országot, amely mindig és ma is az emberiség élén haladt és halad, amely hol egyik, hol másik területen mindig az alkotás új formáit, új életformákat dolgozott ki. Szégyent hoznak rá a bankárok — erről már kellett egyszer szólanom, és ez ebben az általam szeretett országban érthetetlen és engem közömbösen hagyó felháborodást váltott ki. Azonban a francia tőzsde kultúraellenes és emberellenes tevékenysége, amely gáncsot vet az orosz népnek a szabadság felé vezető útján — ez a tevékenység, tudom, soha el nem homályosíthatja az olyan nevek, mint Hugo, Balzac nevének tiszta sugárzását, akik Franciaországnak, a nagy tettek és a nagy nevek országának igazi fiai.

Nem mérhetem fel, nem tudom, hogy mit köszönhetek személyesen Balzacnak, de az, hogy általános hatása az orosz irodalomra jelentős volt, kétségtelen. Erről egyszer Tolsztoj is tanúskodott. Megkérdezte tőlem:

— Kitől olvas a legtöbbet?

Mégmondtam.

— Helyes. De olvassa többet a franciákat. Balzacot, akitől valaha mindenki írni tanult, olvassa Stendhált, Flaubert-t, Maupassant-t. Tudnak írni, csodálatosan fejlett a formaérzékük és az a képességük, hogy a tar-